

УДК 373.2:613.954

АКСІОЛОГІЯ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Андрющенко Тетяна Костянтинівна
м.Черкаси

У статті розкрито аксіологічний підхід до формування здоров'язбережувальної компетентності у дітей дошкільного віку. Уточнено сутність понять „аксіологія”, „цінність”, „особистісна цінність”, „ціннісні орієнтації”. Заявлено про необхідність створення умов для усвідомлення дітьми життєвих навичок, що сприяють здоров'ю людини, як особистісних цінностей.

Ключові слова: аксіологія, цінність, діти дошкільного віку, здоров'язбережувальна компетентність, життєві навички.

Кожний етап в історії будь-якого суспільства характеризується певною ієрархією цінностей і від їх пріоритетності залежить потенціал духовної й матеріальної культури, рівень розвитку і свідомості членів суспільства. Орієнтація на цінності в різних сферах життєдіяльності та задоволенні індивідуальних потреб є актуальною для кожної людини. У неї формується власна специфічна ієрархія цінностей, яка виступає в якості сполучної ланки між духовною культурою суспільства і духовним світом особистості. Особистісні цінності відображаються у свідомості у формі ціннісних орієнтацій і виступають джерелом мотивації поведінки людини.

На сучасному етапі розвитку України однією з пріоритетних цінностей є здоров'я населення держави, оскільки негативний екологічний стан навколишнього середовища, недостатня ефективність системи охорони здоров'я, зниження життєвого рівня переважної більшості родин провокують погіршення здоров'я дітей від самого народження.

Визначенню сутності категорії „цінність”, осмисленню і розкриттю впливу ціннісних новоутворень на розвиток особистості, її життєдіяльність і поведінку присвячено дослідження таких відомих філософів і психологів, як Б. Ананьєв, Л. Архангельський, І. Бех, М. Боришевський, А. Здравомислов, І. Зязюн, В. Казначеев, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн, О. Сухомлинська, Н. Чавчавадзе та ін.

Особливості реалізації ціннісного підходу у процесі виховання дошкільників досліджували О. Богініч (ціннісне ставлення до здоров'я), Т. Поніманська (ціннісне ставлення до соціальної дійсності), В. Маршицька, З. Плохій, М. Роганова (ціннісне ставлення до природи).

Педагогічні засади ціннісного ставлення до здоров'я представлені в дослідженнях В.Андреева, О.Дубогай, С.Кириленко, В.Оржеховської, Л. Суцєнко, Л. Татарнікової та ін.

Мета статті – розкрити особливості аксіологічного підходу до формування здоров'язбережувальної компетентності у дітей дошкільного віку. Уточнити сутність понять „аксіологія”, „цінність”, „особистісна цінність”, „ціннісні орієнтації”. Визначити умови для усвідомлення дітьми життєвих навичок, що сприяють здоров'ю людини, як особистісних цінностей.

Методологічний концепт нашого дослідження відбиває взаємозв'язок і взаємодію різних підходів до вивчення проблеми формування здоров'язбережувальної компетентності у дошкільному дитинстві. Одним із них є аксіологічний підхід. За довідниковими даними, „аксіологія” – філософське вчення про духовні, моральні, естетичні та інші цінності, їх зв'язок між собою, із соціальними, культурними чинниками та особистістю. Аксіологія (теорія цінностей) розглядає ставлення індивіда до зовнішніх стосовно нього матеріальних і духовних об'єктів [7, с.158]. У філософській, соціологічній і психологічній літературі термін „цінність” використовується для визначення культурного і соціального зна-

чення для людини певних предметів і явищ дійсності. Предмети діяльності людини, суспільні відносини, а також природні явища, які мають вплив на життєдіяльність індивіда, виступають у якості „предметних цінностей“ як об'єктів ціннісного ставлення. Способи і критерії, на основі яких відбувається оцінювання відповідних явищ, закріплюються в суспільній свідомості і культурі як „суб'єктні цінності“. Вони є орієнтирами діяльності людини.

Згідно з аксіологічним підходом, провідне місце у становленні особистості, її прагненні до самореалізації займає ціннісно-смыслова сфера, яка охоплює ціннісні орієнтації й стосунки, а також систему особистісних смислів. Враховуючи зазначене, у дослідженні ми розглядаємо здоров'я як вищу цінність людини та основну цінність культури нації, а однією із складових здоров'язбережувальної компетентності вважаємо ціннісне ставлення до здоров'я.

Підтвердженням нашого бачення є роздуми О.Сухомлинської: „Чи не найбільш важкими проблемами сьогодення є проблеми життя, існування індивіда в природному, біологічному, фізіологічному значенні, тобто питання розвитку, співіснування природи, біосфери та індивіда, суспільства. У педагогічному сенсі – це цінності здорового способу життя (валеологія), що базуються на імперативах і стають частиною внутрішнього світу людини“ [8, с.105].

При формуванні у дошкільників здоров'язбережувальної компетентності ми робимо акцент на життєвих навичках, які є основою зазначеної компетентності, сприяють адаптивній і позитивній поведінці й забезпечують дітям можливість ефективно справлятися з вимогами щоденного життя без втрат для здоров'я. Вважаємо, що аксіологічний аспект проблеми варто висвітлити саме з опорою на них. Життєві навички, необхідні для формування, збереження, зміцнення і відновлення здоров'я людини, спільноти, суспільства, групуються за складовими здоров'я: фізичною, соціальною, психічною, духовною.

1. Життєві навички, що сприяють фізичному здоров'ю: Навички раціонального харчування. Навички рухової активності. Санітарно-гігієнічні навички. Режим діяльності та відпочинку.

2. Життєві навички, що сприяють соціальному здоров'ю: Навички ефективного спілкування. Навички співчуття. Навички розв'язування конфліктів. Навички поведінки в умовах тиску, погроз. Навички спільної діяльності.

3. Життєві навички, що сприяють духовному та психічному здоров'ю: Самоусвідомлення та самооцінка. Аналіз проблем та прийняття рішень. Визначення життєвих цілей. Навички самоконтролю. Мотивація успіху та тренування волі [5, с.87-89].

Ми вважаємо, що у процесі формування здоров'язбережувальної компетентності життєві навички, які набувають діти, мають трансформуватися в їхній свідомості в особистісні цінності.

У працях видатного психолога Б. Ананьєва в якості провідної, системотворчої характеристики особистості виділяються її ціннісні новоутворення. Автор розглядає цінності і ціннісні новоутворення як основні, „первинні“ якості особистості, які визначають мотиви поведінки і формують характер людини. Н. Чавчавадзе, поділяючи думку Б. Ананьєва, детальніше розкриває вплив цінностей на спосіб і характер діяльності особистості. Учений вважає, що домінантою в діяльності людини може бути цінність, яка здатна задовольнити ту чи іншу потребу або зробити життя усвідомленим, достойним. Н. Чавчавадзе наголошує, що цільова детермінація діяльності людини – ціннісна детермінація. Вважаємо, що відповідно до даного визначення доцільно спрямовувати педагогічний процес в дошкільних навчальних закладах таким чином, щоб детермінантою діяльності дітей було збереження і зміцнення власного здоров'я, формування життєвих навичок як усвідомленої цінності.

Процес формування цінностей розкриває у своїх дослідженнях А. Здравомислов, який висвітлює його у взаємозв'язку з по-

няттями „потреби“ та „інтереси“. У результаті експериментальної діяльності вчений виявив, що в духовній сфері „стимули та причини діяльності людини отримують подальший розвиток: потреби, перетворені в інтереси, у свою чергу, „перетворюються“ в цінності“ [4, с.160]. Виходячи з цього положення, можна стверджувати, що, формуючи в дітей дошкільного віку розуміння здоров'я як цінності, педагоги мають створити умови для активізації їхньої природної потреби – бути здоровими, а також для виникнення інтересу до набуття і застосування життєвих навичок, що сприяють збереженню фізичного, психічного та соціального здоров'я.

Аналіз літературних джерел засвідчив, що коли певна суспільна цінність, об'єкт чи явище набувають для індивіда особистісного смислу, стають особистісно значимими, то вони переходять у категорію „особистісної цінності“, яка проектує в подальшому поведінку індивіда.

Питання формування особистісних цінностей знайшло відбиток у дослідженнях І.Беха. За визначенням ученого, особистісна цінність – це „психологічне новоутворення, що виражає найбільш безпосередньо значущу для суб'єкта узагальнену сферу навколишньої дійсності, через ставлення до якої він виділяє, усвідомлює і утверджує себе, своє „Я“, і в результаті цього дана сфера стає простором його життєдіяльності [1, с.11]“. Учений доводить, що процес усвідомлення особистістю своїх якостей зводиться до того, що кожна особистісна якість виражає певне ставлення, тобто конкретну дію, яка знаходить відбиток у вчинках.

Розглядаючи категорію „цінність“, доцільно розкрити пов'язане з нею поняття „ціннісні орієнтації“. Ціннісні орієнтації з філософської та психологічної точок зору є важливим елементом внутрішньої структури особистості, який виражається у вибіркового ставленні людини до матеріальних і духовних цінностей. Це система установок, переконань, яка формується при засвоєнні соціального досвіду і закріплюється життєвим досвідом індивіда. Сукупність сформованих ціннісних орієнтацій утворює основу свідомості, яка забезпечує стійкість особистості, дотримання певного типу поведінки і діяльності, що виражається у спрямованості її потреб та інтересів. У структурі діяльності вони тісно пов'язані з її пізнавальними та вольовими сторонами. У силу цього ціннісні орієнтації виступають чинником, який регулює поведінку особистості.

Аналіз літератури показав, що ряд науковців (О.Леонтьєв, Я.Поторій, С. Рубінштейн, В.Сайко, О.Шорохова та ін.) досліджували соціально-психологічну природу ціннісних орієнтацій, визначали їх вплив на самосвідомість, особистісний розвиток та життєдіяльність індивіда.

Зокрема, С.Рубінштейн визначає, що результат діяльності особистості відбивається в поглибленні знань у сфері, що пов'язана з цінністю, яка розглядається, а також у виявленні певних сторін дійсності, де вказана цінність має особливе значення. О.Леонтьєв відводить особистості активну роль у визначенні цінностей. Він розглядає ціннісні орієнтації як свідоме відтворення особистістю ціннісних властивостей об'єкта.

Таким чином, ціннісні орієнтації сприяють адаптації особистості до соціуму, а також розкриттю її внутрішніх якостей, здібностей, що варто враховувати в роботі з дітьми дошкільного віку.

Підтвердження цієї думки знаходимо в О.Шорохової, яка досліджувала вплив ціннісних орієнтацій на особистісний розвиток людини. Автор вважає наявну систему ціннісних орієнтацій важливою характеристикою особистості і показником її сформованості. Проектуючи даний умовивід на наше дослідження, можна визначити, що зорієнтованість дошкільників на здорове існування в соціумі, тобто формування життєвих навичок, що сприяють соціальному здоров'ю, забезпечить стимулювання їхнього особистісного розвитку на вищій рівень.

Аналізуючи наукові пошуки вчених різних часів, можемо констатувати, що проблема здоров'я розглядалася ними в аксіоло-

гічному контексті, хоча саме поняття „аксіологія” сформувалося і утвердилося лише в кінці XIX століття. Ще Сократ вперше поставив питання: „Що є благо?”, яке стало основним питанням загальної теорії цінностей.

У дослідженнях учених доведено, що здоров'я людини залежить від її свідомості і поведінки. Так, французький філософ XVI ст. М.Монтень, характеризуючи здоров'я як найвищу цінність, вважав, що воно залежить у більшій мірі від самої людини, її психологічної готовності бути здоровою. На його думку, людина зможе прикласти достатньо зусиль для збереження і зміцнення здоров'я лише в тому випадку, коли усвідомить, що „...життя без нього стає нестерпним і принизливим. Без здоров'я меркнуть і гинуть радість, мудрість і знання”.

В.Петленко зазначає, що обов'язковим чинником є формування особливого ставлення до здоров'я, яке виявляється в усвідомленні його цінності, а також позитивно-емоційному прагненні до дій з метою його зміцнення і вдосконалення [6, с.55].

Ціннісні стимули мають важливе значення в різних сферах життєдіяльності та в задоволенні індивідуальних потреб особистості. Загальноприйнятим у суспільній практиці є поділ цінностей на дві групи: матеріальні, що пов'язані з практичними потребами, і духовні, вищі потреби особистості. М. Боришевський до духовних цінностей відносить і валеологічні. Актуальною для нашого дослідження є думка автора, що детермінація валеологічних цінностей виявляється у відповідальному ставленні особистості до власного здоров'я. „Лише та людина може повністю реалізувати фізичні та психічні можливості організму, яка з дитинства набуває навичок здорового способу життя. Турбота про власне здоров'я стає не тільки особистою справою індивіда, а й проявом відпо-

відальності перед суспільством, державою” [3, с.25].

Пріоритетним напрямом наукових пошуків О.Богініч є формування в дітей ціннісного ставлення до здоров'я. Дослідницею визначено послідовність процесу формування системи цінностей у індивіда, а саме: отримання інформації про цінності, її усвідомлення, сприйняття (особистісне прийняття) та переконання.

На сучасному етапі розвитку суспільства актуалізується необхідність виховання у дошкільників почуття цінності іншої людини. Це буде доцільним при формуванні у дітей життєвих навичок, що сприяють соціальному здоров'ю. На думку І. Беха, „розвинене ставлення до іншої людини як цінності означає, по-перше, прагнення і здатність індивіда співпереживати її радості і горю, по-друге, бажання її зрозуміти, по-третє, всіляке сприяння досягненню нею морально значущих цілей у повсякденній діяльності” [2, с.17].

Тож, виходячи з вищезазначеного, можна констатувати, що сформованість в особистості системи ціннісних орієнтацій сприяє її внутрішньому розвитку, забезпечує можливість адекватного існування в соціумі, що виражається в позитивному її ставленні до навколишнього світу.

Вважаємо, першочерговим завданням дошкільної освіти має бути формування в дітей дошкільного віку здоров'язбережувальної компетентності, аксіологічним підґрунтям якої є усвідомлення цінності власного здоров'я з тим, щоб у подальшому підвести їх до розуміння цінності здоров'я тих, хто їх оточує, а також цінності здоров'я населення держави для суспільства в цілому.

Перспективою подальшого дослідження виступає розгляд культурологічного підходу до формування здоров'язбережувальної компетентності у дітей дошкільного віку.

Література та джерела

1. Бех І.Д. Біля витоків сутності особистості / Іван Дмитрович Бех // Шлях освіти. – 1999. – № 2. – С. 11–15.
2. Бех І.Д. Формувати у дитини почуття цінності іншої людини / Іван Дмитрович Бех // Педагогіка толерантності. – 2001. – № 2. – С. 18–23.
3. Боришевський М.Й. Духовні цінності як детермінанта громадського виховання особистості / Мирослав Боришевський // Цінності освіти і виховання: [наук. метод. зб.] / За ред. О.В.Сухомлинської. – К.: АПН України, 1997. – С. 21–25.
4. Здравомыслов А.О. Потребности, интересы, ценности / А.О. Здравомыслов. – М.: Политиздат, 1980. – 166 с.
5. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О.В.Овчарук. – К.: "К.І.С.", 2004. – 112 с.
6. Петленко В.П. Основные методологические проблемы теории медицины / В.П.Петленко. – Л.: Медицина, 1982. – 242 с.
7. Словник української мови : [в 20 т.] / гол. наук. ред. В.М. Русанівський. – К.: Наукова думка, 2010. – Т.1 А–Б. – 911 с.
8. Сухомлинська О.В. Цінності у вихованні дітей та молоді: стан розроблення проблеми / Ольга Василівна Сухомлинська // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С. 105–111
9. Философский энциклопедический словарь / ред. кол. С.С.Аберинцев, Э.А.Араб-оглы. – 2-е изд. – М.: „Советская энциклопедия”. – 1989. – 815 с.

В статті розкрито аксіологічний підхід до формування здоров'язбережувальної компетентності у дітей дошкільного віку. Уточнена суть понять „аксіологія”, „цінність”, „личностная цінність”, „ціннісні орієнтації”. Заявлено необхідність створення умов для осознання дітьми життєвих навичок, які сприяють здоров'ю людини, як личнісних цінностей.

Ключеві слова: аксіологія, цінність, діти дошкільного віку, здоров'язбережувальна компетентність, життєві навички.

The article describes axiological approach to the formation of healthkeeping competence of preschool children. Defines more precisely such notions as “axiology”, “value”, “personal value”, “valuable orientations”. The article declares the need of creating conditions for children's realizing of life skills that promote human's health as personal values.

Key words: axiology, value, preschool children, healthkeeping competence, life skills.